

A polgári gondolkozás.

— Zolnai Béla könyve: A magyar Biedermeier. —

1. A különböző korok különböző szellemi irányainak a szemléleténél megszoktuk, hogy azokat egymásmellett és egymásután, az akció és reakció törvénye szerint rendezzük el. Hogy ez a síkszemléletű történelmi rendezés mennyire önkényes és erőszakolt, különösen az olyan bonyolult szellemű századnak a képe mutatja, aminő a XIX. századé. A század hajnalán még a felvilágosodás sugarait látjuk vöröslenni, majd minden sugar elszürkül, gyermekének, a racionálizmusnak az arcán, hogy azután feltűnjék ennek reakciója a romantikában, amelynek nyomában új akció támad a klasszicizmusban és az ideáлизmusban, amelyek az irodalom útján és a filozófiában a vonalán az előbbi vonásokat szintézisbe igyekeznek összefogni. Ez a tér- és időbeli szemlélet lehet gazdaságos és hasznos, könnyen tájékoztató és irányító, azonban ugyanakkor felszínes és hamis is, mert elrejti szemünk elől a szellemi élet szövevényes és egymástátható gazdagságát. Az élet valóságát és igazi képét az a strukturális szemlélet fedi fel, amely nem annyira horizontális, hanem inkább vertikális irányú. Nehezebb, de mélyebb és igazabb az az *egyidejű* szemlélet, amely a különböző irányokat nem az egymásután, hanem inkább az egymástáthatva jelentkező akciókban és reakciókban ragadja meg. A romantika nem lett volna olyan erőteljes reakciója a racionálizmusnak, és a klasszicizmus, valamint az ideáлизmus a romantikának, ha nem egyidejűleg jelentkeznének s ha már egyik úgy tekintett volna a másikra, mint *előbbire*, amely már lehányatlott, és befejezetté vált. Az, ami nem jelenvaló, hanem múlt, az nem vált ki erőteljes visszahatást és nem ad indítást új kezdeményezésre.

2. Zolnai Béla kitűnő könyvének tanulmányozásakor minket különösképpen a század szellemi irányainak a viszonykérdése érdekelt. Hogyan viszonylik a biedermeier szellem a

racionálizmushoz, a romantikához, a klasszicizmushoz és ideálizmushoz; vagy mi köze van a liberálizmushoz; miképpen tünetkezik az európai szellem szövevénye a biedermeier-ben, vagy micsoda hanyatlást és megállapodást mutat a XIX. század nyugtalan szelleme ebben a sajtósági stílusban s az ennek megfelelő gondolkodásban? — Ezek a kérdések foglalkoztattak, mialatt elmerültünk a könyv olvasásában.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy Zolnai könyve nem eddig elért és lezárt eredményeknek a tudományos felmérése, hanem még a *kutatás* maga. „A biedermeier-kutatásnak célja nem a vég, a definíció, hanem a kutatás maga, vagyis a Biedermeier minden megnyilvánulásának megismerése” — mondja. Ezért ez a könyv rendkívül széles területen űzött adatgyűjtés s adatok alapján végzett élénk és életteljes jellemzés.

Aki gondosan végigolvassa ezt a könyvet, meg kell, hogy lepődjék azon, hogy a biedermeier-szellem, mint a virágillat hogyan és milyen egyetemesen hatol be a kor minden szellemi szervezetének pórusain. A legáltalánosabb értelemben vett stílus ez, amely jelentkezik az egyéni, a családi, és mindenféle társas életben, az irodalomban, a képzőművészetben, a költészet minden ágában, de jelentkezik a tudományban, a bölcséletben, valamint a praktikus élet különböző síkjában. Mindenütt érzik ez az illat, mindenütt feltűnik ez a stílus, sokszor szervesen, máskor csak egy-egy töredezett vonásban, egy-egy érzésben, vagy élesebb, vagy elmosódottabb motívumban. Egy egyetemessé vált *stílus-fertőzés* ez, amelytől nem tud szabadulni senki, aki beleesik a fertőzési vonalba, amely különösen Bécestől Budapestig terjed, de ettől a fővonalától messze szétsugárzik különböző irányokba. Ebben van a magyarázata annak is, hogy a biedermeier-név, mint elnevezés terjesztésében, valamint a biedermeier-kutatásban is magyarok olyan kiváló szerepet játszanak.

A Biedermeier név *tipus-név*, mint pl. Berlinben még ma is az a pusztá Meier-név. Egykori berlini háziasszonyom többször tiltakozott az ellen, hogy az ő papucskormány alatt élő szelíd és engedelmes lelkületű férjét valami „Herr Meier”-nek nézzem. Valahogy így vált a még hangzatosabb „Biedermeier” név a filiszter nyárspolgáriságnak tipust-jelző nevévé.

A Zolnai könyvből megtudjuk, hogy ennek a sajtósági szellemnek és az ennek nyomában támadt stílusnak az elnevezése nem egykorú, hanem késői, már majdnem a század végéről való, amennyiben 1870-ben használta azt először irodalmilag Ludwig Eichrodt „Biedermeiers Liederkunst” című gúnyoros versgyűjteményének jelzésére. Azóta mind általánosabban használttá vált, Zolnai megállapítása szerint, korszakot jelöl, a napoleoni háborúk és a negyvennyolcas forra-

dalmak közötti békés-polgári élet virágzásának korát, 1815 és 1848 között.

A biedermeier-korszaknak ez a pontos elhatárolása nem egyezik a hatásával és a befolyásával, amely mindenütt tünetkezik a század folyamán s amelyet épen a Zolnai könyve igazol az adatok gazdaságával. Ezenkívül, a biedermeier-szellem sajátossága nem önmagában van, hanem a kor különböző szellemi irányait tükröző polgári gondolkodásban. *A polgári gondolkodás az elsődleges tényező, amely a sajátos vonásait, karakter-jegyeit rányomta a század különböző szellemi irányaira, azokat magához hasonította, egységbe foglalta s kifejezte abban a képletben, amelyet ma biedermeier-nek nevezünk.* Általában a „polgári” gondolkodásban, amely tágabb teret enged a különböző műveltségi fokok érvényesítésére s amely nem szűkíthető el a „kispolgári”, vagy épen a „nyárspolgári” jelzőkkel. A biedermeier-szellemet és stílust tehát megtaláljuk a gazdag városi polgár, valamint a vidéki táblabíró világában, de meg a korabeli művészek, költők, sőt a polgári szellemiség befolyása alatt élő főurak életében is.

A biedermeier-szellem és stílus alkatában épenúgy jelentkezik a felvilágosult racionalizmus, mint a romantika s ennek későbbi hajtása, a romanticizmus, de igen a klasszicizmus is: úgy, amint ezt a sokféle hatást a primér polgári gondolkodás tükrözni, visszaverni képes, tehát a saját képére módosítva. A polgár a múlt század folyamán mindenféle szellemi hatást polgárszabásúvá tett s *a biedermeier nem más, mint ez a polgárszabású szellem, ízlés és stílus.* Mivel a XIX. századnak az uralkodó tényezője a polgári gondolkodás, ezért az annak megfelelő szellem, ízlés és stílus, tehát a biedermeier végigkíséri az egész század irányát és hangulatát s mint valami érzékeny felvevő készülék minden hatást egyesít magában. *Nyilvánvaló mindezekből, hogy a biedermeier nem önálló kezdemény, hanem másodlagos tünemény, függvénye a század polgári gondolkodásának.*

3. Ma, a korszellem vizsgálói úgy vélik, a polgári gondolkodás és a polgári életforma végét járja. Különösen a politikai világnézetek minden nap meghúzzák felette a harangot. A politikai jóslgatás nem tudományos feladat, mellőzzük; az a tény-megállapítás azonban, hogy a polgári gondolkodás nagy válságban van, kétségtelen.

A polgári gondolkodás hű kifejezője a polgár helyzetének. A polgár a saját szerezmenyű ingatlana és jövedelmező vállalkozása folytán erősen helyhez kötött. Léte az ok-okozat kategóriájában, a haszon szerinti értékelés mértéke alatt megy végbe. Ezért a politikai és társadalmi tekintélyeket különösen tiszteli, viszont a saját hagyományainak és szoká-

sainak magát alárendeli. Mivel egész életét a haszon-hálózat tartja egybe s mivel ezt tekinti a legmagasabb érték-rendszernek, ennél fogva életelve, a megegyezés és a megalkuvás. Követi az arisztotellesi elvet: semmit sem szerfelett! és az epikureista etikát: semmit sem kockáztatni!

Gondolkozásának nincs dinamikája, csak sztatikája. A meglévőt és a jelenvalót biztosítja. A múltból csak azt tiszteli, azt azonban tiszteli, ami átnyúlik a jelenbe, mint hagyomány, vagy életszokás, vagy jogszokás. A jövőt pedig csak mint lehetőséget veszi számba s csak a legközelebbi jövőt. A három lét-dimenzió közül tulajdonképpen a legkisebb foglaltságban: a jelenben él. Ezért nincsenek problémái, csak számításai; nincsenek kérdései, hanem csak kész feleletei; nincsenek kételyei, csak érzeményei; nincsenek lelkismereti nyugtalanságai, csak elpihentető és örökérvényes megoldásai. A múlt, számára, tanulság és biztatás, ezért a legmagasabb történelmi elve: *Historia magister vitae*. A jövődőt a legnagyobb optimizmussal nézi, még ha nincs is erre oka.

A törvényekkel, intézményekkel megkötött és körülhatárolt látható érzéki világon túl nem megy; azzal, ami láthatatlan és érzékileg megfoghatatlan, nem törődik. Ezért az élet ismeretlen mélységei és a lét végső tényei nem zavarják. Csak egy láthatatlan érdekli: a saját bensőséges lelki világa s ebben is az élmények és az érzések, de csak harmonikus és kiegyensúlyozott alakjukban. Nemesak gondolati, de még érzelmi konfliktusai sincsenek.

A kor magas-kultúrájának eszméi és igazságai mind leszüremlenek a polgári gondolkozásba, de csak azok maradnak benne, amelyek fennálló lét- és élet-rendjét nem zavarják. Becsüli a racionalizmust, de csak annyiban, amennyiben segítséget nyújt a biztonságos életnek. Kell neki a felvilágosodás, de csak azért, hogy olyan légkört nyerjen, amelyben lehetséges a megegyezés. Elfogadja a romantikát, de nem hősi formájában, hanem csak idillikus jeleneteiben és csak azért, hogy édes élményeivel fokozza az életérzést, de csak a stoikus nyugalom határáig. A klasszicizmusból csak az kell ennek a gondolkozásnak, ami benne nem túlméretezett ornamentika, de nem kell sem a személyiség gondolata, sem az egyetemesség követelménye, a legkevésbé ennek a kettőnek goethei egysége. Ez utóbbi már erőfeszítéssel jár, a polgári gondolkozás pedig erőfeszítést legfeljebb az életbiztonságért végez.

Ez a gondolkozásmód mindent önmagáért és a saját elérhető legnagyobb biztonságáért becsül. Becsüli az államot, mert szervezetével és jogi rendjével biztosítja az életet, távol tartja a külső támadást és a belső anarchiát. Becsüli a társadalmat, mert intézményeivel és konvencióival örökdió a

fennálló rend felett. Becsüli az egyházakat, mert felmentik a végső kérdések nyugtalanításai alól s kultuszukkal és ceremóniáikkal elfedezik a bűn és a halál életcsúfító valóságát. Becsüli a szeretet-intézményeket, mert csekély adományok fejében megnyugtatót adnak s elveszik a társadalmi egyenlőtlenségek, a szegénység és gazdagság közötti különbségek miatt érzett lelkiismereti furdalásokat. Becsüli a tudományt, mert hasznos feltalálásokra vezet, valamint a művészetet, mert csillogó aranyport hint a nyers valóságra s kellemessé teszi a környezetet és kitölti a különben unalmas szabad időt.

Tovább nem részletezzük a polgári gondolkodás jellemző vonásait. Még csak arra mutatunk rá, hogy a polgári közepszerűségnek a határai felfelé is, lefelé is tágíthatók; felfelé a liberális és nagytőkés nagypolgárig és lefelé a materialista-szociálista munkásig, mert mind a kettő „polgári“ abban az értelemben, hogy az egyéni lét biztonságában és az anyagi kielégítettségben keresi az élet értelmét. Bizonyos azonban, hogy az arany-középútról letérő nagypolgár is, valamint a bérmunkás-polgár is, akire nézve a legmagasabb életeszmény a polgári jóllét, már botránkoztató forradalmár a jóllét és boldogság közepszerűségével kielégített igazi polgár szemében.

4. A polgári gondolkodásnak ezeket a jellemvonásait, bár nagy szintézissel, mind feltaláljuk a biedermeier-emberben, amelynek kulcsát épen a polgári gondolkodás ismerete adja kezünkbe. Ami többlet a biedermeier-emberben, az a költészet varázsa, az csupán díszítő, de nem szerkezeti és nem alkati elem. Ez a magyarázata annak, hogy Zolnainak nehéz némely vonatkozásban, a biedermeier-szellem és stílus elemeit egybefogni, sőt igen sokszor nem is sikerül s kénytelen a dolog természeténél fogva, megelégedni vagy csak az adatok felsorolásával, vagy pedig csak a jellemzéssel és a leírással.

A magyar Biedermeier-nek ez a figyelmes, fürkésző és minden részletében öntudatos-kritikai feldolgozása, amely maga is „biedermeieri“ abban, hogy minden kis dolgot és jelentéktelennek látszó tényrt értékeli, ami a biedermeieri szellemmel és stílussal összefüggésben áll, csak hogy a kép teljes és harmonikus legyen. A kifejezetten magyar biedermeier a magyar szellemiségnek olyan jellemvonásaira vet új világosságot, a minő a magyar szívjóság és kedvesség, amely a polgári gondolkodás merevségét enyhíti. számító utilizmusát a gondoskodó szeretet melegével elfedezi, önösségét a nemes családiasság szolgálatába állítja, a megalkuvást és az alkalmazkodást pedig elviselhetőbbé teszi. Említsük meg, hogy ugyanezeknek a magyar jellemvonásoknak a következtében

Tavaszy Sándor: A polgári gondolkozás.

a biedermeier romanticizmus is módosul azáltal, hogy felolvad a magyar táj iránti különös, szinte kizárólagos szeretetben és a nagyon ethikus magyar lokálpátriótizmusban. Kétségtelen, hogy a magyar polgári gondolkozáshoz is hozzátapad a kisszerűség, az átlagosság, az elfogultság és sok mindenféle más polgári vonás, de mégis merőben más annak az ethosa, mert más a magyar lélek morális alkata. Mindez nyilvánvalóan kiemelkedik a Zolnai könyvének adataiból. A könyv társadalom-, művészet- és irodalom-történeti jelentőségét méltatni nem a mi feladatunk, azt azonban ki kell emelnünk, hogy a magyarságtudománynak olyan rendkívüli szolgálatot tett, amelynek következtében még sok új kitekintést fogunk nyerni a magyar szellemiség világába.

TAVASZY SANDOR.